

AERE PERENNIVS

Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch - Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

No. 31 — oktober 1978

Uitgave van het

*Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit*

Redaktie: Prof. Dr. G.A. Lindeboom

Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redaktie-sekretariaat p/a
Mevr. C.M.T. Kermer
Medisch-Encyclopaedisch Instituut V.U.

Van der Boechorststraat 7
1081 BT Amsterdam
Tel. 020 - 548 2702

AERE PERENNIUS

Verslagen en mededelingen uit
 Het Medisch-Encyclopaedisch Instituut
 van de Vrije Universiteit

No. 31

oktober 1978

HET ONDERWIJS IN DE GENEESKUNDE
 AAN DE HOHE KARLSSCHULE TE STUTT GART

door

J. V. Meininger

Inleiding

Om de betekenis van de in 1775 in het leven geroepen artsopleiding aan de militaire akademie te Stuttgart beter te kunnen begrijpen, dienen wij een korte blik te werpen op de toestand van het medisch onderwijs in de duitse landen van die tijd¹. In het algemeen kunnen wij zeggen, dat de artsopleiding en de genees- en heilkundige verzorging zich in het Duitsland van de tweede helft der 18e eeuw, niet in gunstige zin ontwikkelden². Ondanks de activiteiten van een aantal grote artsen en begaafde docenten ontstond in de 18e eeuw in de duitse landen een geleidelijk toenemend tekort aan artsen en heilmeesters. Grote delen van het platteland waren geheel en al van de hulp van bevoegde geneeskundigen verstoken. Frank wijst in dit verband op een oorzaak, waarbij in de officiële medisch-historische literatuur te weinig wordt stilgestaan, n.l. de oorlogen in de 18e eeuw.

'Hat nicht der mörderische Krieg seit den letzten Jahren der französischen Fehden, ganze Provinzen Deutschlands beynahe aller ihrer thätigsten Aerzte und Wundärzte beraubt?' zo merkt deze auteur op. De artsen en de chirurgijns sneuvelden niet alleen, zij vielen ook ten offer aan de moordende epidemieën in de legers³. Daarenboven werden zij regelmatig met hun soldaten en officieren verkocht. Vooral aan het Frankrijk van de Lodewijken, dat voortdurend zijn aanvalslegers met vreemde troepen moest versterken (Weltrich).

Aan de universiteiten stagneerde de opleiding van artsen, door een combinatie van redenen. Het beroep van arts stond in de duitse landen zeer laag aangeschreven. Adellijke jonge lieden konden geen geneeskunde studeren.

'Nach den alten, zu Lemberg im Galizien herrschenden Gesetzen, verliert nach Schlözer, ein Jeder seinen Adelstand, der das medicinische Fach treibt', aldus merkt Frank op.

Ook de economische positie van de meeste artsen en chirurgijns was allerdroevigst. Vele van hen leden bittere armoede. Johann Peter Frank adviseerde dat men geen arts moest worden indien men niet in staat was de eerste zeven magere jaren door te komen. Nog op latere leeftijd schreef deze man, die de grootste en veelzijdigste arts van zijn tijd was, doch die als jong medicus de armoede had gekend, de bittere woorden:

'Ist von allen Classen in der Welt nur die einzige Classe der Aerzte, zur ewigen Entbehrung, Entsagung, Resignation, zu Selbstverlängerung aller Art, zum ewigen Lasttragen ohne Stillstand und Erholung, verurtheilt? Ist der Arzt der Einzige von allen Künstlern, den man zum elendesten Clavier herabwürdigen darf, damit ein jeder nach Lust und Belieben darauf herumgreife?'

Ook de medische docenten hadden het veelal niet breed. Zij ontvingen een zeer karige bezoldiging, of moesten uitsluitend leven van de door studenten op te brengen college- en examengelden. Het is niet verwonderlijk dat deze situatie herhaaldelijk aanleiding gaf tot wantoestanden, waarbij o.m. menig onbekwaam of onwaardig student tegen betaling van steekpenningen het licentiaat in de geneeskunde ontving. Vele docenten hadden nevenfuncties, waardoor zij hun onderwijstaak niet naar behoren konden vervullen. De toelatingseisen voor de universiteit, de inhoud en de duur van het onderwijs en de examens vormden een voortdurende bron van discussie.

Een van de belangrijkste strijdpunten in die dagen was de vraag of de universiteit uitsluitend een opleiding voor de beroepspraktijk moest bieden, of ook 'geleerden' moest vormen⁴. Frank was van oordeel, dat de universiteiten niet bij machte waren docenten en geleerden op te leiden.

'Ich gestehe inzwischen ein, dass ich die Universitäten für keine Anstalt, Gelehrte und Schriftsteller zu bilden, halten möchte. Dazu gehöret viel mehr Zeit, als junge Leute auf hohen Schulen verwenden können, und unsere wahren Gelehrten und vorzüglicheren Schriftsteller haben sich von jeher selbst gebildet', zo merkte hij op.

Het is niet verwonderlijk dat onder de hier in het kort geschetste omstandigheden het vertrouwen van het publiek in de geneeskundige stand een ongekend dieptepunt bereikte. De kwakzalverij daarentegen beleefde een bloei als nimmer tevoren. In de 'spectatoriale literatuur' van de 18e eeuw werd het bankroet van de universitaire geneeskunde met wrange spot over de hekel gehaald.

In zijn 'Der Arzt, eine Wochenschrift' (53 Stück) merkt Unzer op: 'Ich glaube, dass man die Aerzte, wenn auch kein Mensch mehr krank wäre, doch nicht würde umkommen lassen. Wir sind eigentlich nur Leute, womit man Staat macht. Es geschieht sehr selten, dass man sich Unserer zur Gesundheit bedient: denn was die Regeln unserer Lebensordnung betrifft, so weiss jedermann, dass sie nicht beobachtet werden; ob man gleich dadurch vielen Krankheiten vorbeugen könnte. Unseren Curen aber übergeben sich die allerwenigsten Kranken in der Absicht, um durch uns wieder hergestellt zu werden. Wenn man krank wird, so sieht man es erst eine Zeit lang mit an, bis es schlimmer wird. Wenn es schlimm wird, so braucht

man alle Hausmittel, auf die man sich besinnen kann, bis es so arg wird, dass die Stadt und Familie unsere Krankheit erfährt - Wir dienen also zu nichts, als den Tod feyerlicher zu machen'.

In het licht van deze droeve staat van de hippocratische kunst verdient het onderwijs experiment dat de hertog van Württemberg in het laatste kwart van de 18e eeuw nam alle aandacht.

Het ontstaan van de Hohe Karlsschule en zijn medische faculteit

Karl Eugen, hertog van Württemberg (1728 - 1794), stichtte op 14 december 1770 in de bijgebouwen van zijn lustslot 'Solitude' een 'Militärisches Waisenhaus'. In februari van dat jaar was hij begonnen soldatenkinderen (onder wie vele halve of hele wezen) op de 'Solitude' op te nemen.

Onder leiding van kapitein Cristoph Dionysius Seeger, inspecteur van de slottuin, kregen de jongens van 13 - 15 jaar van onderofficieren les in: lezen, schrijven, rekenen en christendom. De ouderen kregen ook onderricht in tekenen en geometrie. Tevens moesten zij af en toe behulpzaam zijn in de tuin en bij bouwwerkzaamheden.

Het aantal van deze 'Garten und Stukatorknaben' steeg snel. Ook het onderwijsprogramma werd uitgebreid en wel met de vakken geschiedenis en aardrijkskunde. Een deel der pupillen zou worden bestemd voor een balletopleiding of voor een opleiding tot orkestmusicus. Aan het eind van het jaar ontvingen meer dan 100 soldatenkinderen aan het 'Waisenhaus' een opleiding tot handwerksman en kregen zij tevens algemeen vormend onderwijs op het niveau van de elementaire volksschool.

Uit deze 'ambachtsschool' zou geleidelijk een universitair instituut groeien, waar voortreffelijk onderwijs werd gegeven en waarvan de medische faculteit aan het einde van de 18e eeuw werd gerekend tot de beste in de Duitse landen.

Een derde fase in de ontwikkeling van de school brak aan op 11 februari 1771. Op die datum maakte Karl Eugen van zijn instituut een 'Militärische Pflanzschule'. Model voor deze ontwikkeling stond de 'Ecole Militaire' te Parijs, in 1751 gesticht door Lodewijk XV. Het doel van de nieuwe militaire school van de hertog was: het invoeren van politiek gericht onderwijs.

Karl Eugen, een autocratisch heerser met alle kenmerken van de despoot, was tot het inzicht gekomen, dat hij zijn absolutistische gezag slechts zou kunnen handhaven met behulp van een streng in de absolutistische ideologie geschoold en gedrild kader van officieren en ambtenaren. Ongetwijfeld lag deze idee mede ten grondslag aan zijn plan: een school te stichten waar de meest bekwame en intelligente

zonen van de adel en van de officieren een zodanige opleiding en vorming zouden ontvangen, dat zij niet slechts als 'gehoorzame onderdanen', doch tevens als willige werktuigen zouden fungeren, in dienst van de alleenheerser en diens belangen.

De verwezenlijking van dit plan eiste de uitvoering van diverse ingrijpende maatregelen. In de eerste plaats moest een groot aantal leerkrachten worden aangesteld en diende een leerplan te worden ontwikkeld. Dit laatste stond in het teken van de 18e eeuwse verlichting. Aan de algemene vorming van de pupillen werd een groot belang toegekend en er werd dan ook veel tijd voor ingeruimd. Middelpunt van de hogere opleiding werd het onderwijs in de latijnse taal. Daarnaast werd veel aandacht geschonken aan vakken als: franse taal, godsdienst, geschiedenis, aardrijkskunde, rekenkunde en tekenen. Bovendien kregen de leerlingen instructie in paardrijden, dansen en schermen. Aan het einde van het jaar 1772 waren reeds meer dan 30 leerkrachten aan de school verbonden en volgden 350 jonkertjes en officierszonen het onderwijs. De opleiding was kosteloos, doch de toelating tot het instituut (een internaat) geschiedde uitsluitend krachtens besluit en bevel van de hertog.

De selectieprocedure

Deze was streng, maar leverde uitstekende resultaten op. Jaarlijks liet Karl Eugen zich de eindrapporten van de gymnasium leerlingen voorleggen. De beste leerlingen werden door de hertog uitgekozen en de ouders kregen het 'hertogelijk verzoek' (dat gelijk stond aan een bevel!) hun zoon aan de 'landsvader en diens huis' af te staan voor het volgen van een door 'zijne doorluchtige hoogheid' aan te wijzen opleiding. Bij intrede van de jongens in het internaat moesten de ouders een acte ondertekenen, waarin zij verklaarden afstand te doen van hun kind ten behoeve van het hertogelijk Württembergse Huis.

In een dagrapport van 11 maart 1773 komt voor het eerst de naam 'Herzogliche Militär Akademie' voor. Deze naamswijziging was er de uitdrukking van, dat het instituut wederom in een nieuwe ontwikkelingsfase was getreden. De bedoeling van de hertog was: het aantal opvoedingsmogelijkheden te vergroten. Een eerder opgerichte 'Academie des arts' werd in de militaire academie opgenomen, zodat ook de beeldende kunsten, de theaterkunst (toneel en ballet) en de muziek, weer in het leerprogramma terugkeerden. Ook de voormalige opleiding tot ambachtelijke beroepen werd weer ingevoerd. Spoedig daarop volgden opleidingsmogelijkheden voor cameraristen, jagermeesters en houtvesters.

In 1774 werd met het invoeren van de rechtenstudie de eerste stap gezet op de weg, die naar de ontwikkeling van een universitair instituut zou leiden. In het jaar 1775 werd de militaire academie van het landgoed Solitude overgeplaatst naar Stuttgart. Bij deze gelegenheid werd door Karl Eugen een opleiding tot militair arts gecreëerd aan de academie. Later kwamen daar nog de handelswetenschappen bij.

Op 22 december 1781 werd de hertogelijke militaire academie door Keizer Joseph II tot een officiële universiteit verheven, die sedertdien de naam droeg van 'Hohe Karlsschule'. Het instituut omvatte: het onderwijs in de gymnasiale vakken en een zevental faculteiten voor hoger onderwijs, n.l. een juridische, een medische, een filosofische, een filologische, een militaire en een economische faculteit, benevens een faculteit der vrije kunsten.

Het onderwijs experiment van Karl Eugen was in bepaalde opzichten zeer vooruitstrevend. De nadruk lag op de praktische vakken en op een zo goed mogelijke beroepsvoorbereiding van de student. Centraal in het universitaire onderwijs stond de filosofie, die in elke faculteit een verplicht leervak was. Tevens werd in alle faculteiten aandacht geschonken aan: frans, natuurwetenschappen, wiskunde, geografie en geschiedenis. Ook aan de medische faculteit gold de stelregel: zo vroeg mogelijk in de studie beginnen met de beroepsopleiding en de student in aanraking brengen met de praktijk van de geneeskunde.

Dit instituut, dat zijn schepper niet overleefde (want na de dood van Karl Eugen in 1794 werd het opgeheven) leverde niet slechts een aantal vooraanstaande geleerden en medici op, doch ook kunstenaars als: de beeldhouwer Dannecker en de komponist Zumsteg.

Het onderwijs aan de medische faculteit

De in 1775 in het leven geroepen opleiding tot militair arts begon met een zevental studenten⁵. Onder hen bevinden zich: Friedrich Schiller, Friedrich Haven, Theodor Plieninger, Immanuel Gottlieb Elwert, Friedrich Ludwig Liesching en Johann Christian Weckerling, die later apotheker zou worden. De jongens waren alle afkomstig uit de burgerstand, d.w.z. dat zij zonen waren van subalterne officieren of van lagere ambtenaren. 'Cavaliersöhne' waren ook in Württemberg van de medische studie uitgesloten.

De 7 medische studenten vingen hun studie aan in een door het stadsbestuur van Stuttgart geheel gerestoreerd kazernecomplex. Het academiegebouw omvatte met vier vleugels en drie dwarsgebouwen drie binnenplaatsen. De woonverblijven en de leslokalen, alle fris

groen geschilderd, waren ruim en licht. Achter de gebouwen bevond zich een wandelpark voor de bewoners van het internaat.

De faciliteiten aan de medische afdeling waren aanvankelijk nog beperkt. Een naturaliën cabinet (de voorloper van het natuurkundig laboratorium en het biologisch laboratorium) was nog in opbouw. Een scheikundig laboratorium was er niet en is er ook nooit gekomen. Evenmin waren er afdelingen voor pathologische anatomie of voor microscopische anatomie. Wel waren er voldoende lijken voor de anatomie. Obducties werden verricht in het stadshospitaal en op overleden leerlingen van het internaat. De sectieverslagen moesten bij toerbeurt door de medische studenten worden gemaakt.

De eerste docenten aan de medische afdeling waren: Christian Konrad Klein, die reeds sedert 1774 aan de inrichting was verbonden. Hij werd belast met het onderwijs in de anatomie, de chirurgie en de theoretische verloskunde. Johann Friedrich Consbruch, sedert 1771 aan de hertogelijke school verbonden, kreeg de opdracht voor physiologie, pathologie, therapie en geneesmiddelleer. Christian Gottlieb Reuss, sedert 1774 als hofmedicus en arts van de akademie aangesteld, werd professor in de natuurlijke historie, de chemie en de materia medica. Johann Heinrich Morstatt (geb. 1736), die aanvankelijk barbierchirurgijn was, werd in 1776 repetitor voor de anatomie. Tevens gaf hij onderwijs in de osteologie en in de verbandleer. Hij kreeg de titel van prosector.

De wetenschappelijke basis van het onderwijs werd gevormd door de humoraal pathologie. Behalve Consbruch waren de bij het onderwijs betrokken medici hartstochtelijke aanhangers van Boerhaave. Naast de werken van Boerhaave werd de studenten de studie aanbevolen van: de physiologie van Haller, de anthropologie van Platner⁶, de werken van Sydenham, die van Friedrich Hoffmann, en in het bijzonder van Swieten's kommentaar op de aphorismen van Boerhaave.

Consbruch verkoos Johann Gottfried Brendel (1712 - 1758, hoogleraar in de geneeskunde te Göttingen) boven Boerhaave. Hij doceerde pathologie uit een handschrift van zijn Göttinger leermeester, dat eerst veel later werd uitgegeven onder de titel: *Praelectiones academicae de cognoscendis et curandis morbis* (Leipzig, 1792). Daarnaast lazen de élèven, zoals de studenten werden genoemd, ook andere medische werken, o.m. die van Cullen en Brown. Onder invloed van de filosoof Jacob Friedrich Abel bestudeerden sommigen (onder wie Schiller) Stahls' *Theoria medica vera*.

In de botanische tuin te Stuttgart oefenden de élèven zich in plantenkruidkunde, onder leiding van 'Inspektor' Martini. Pharmaceu-

tische praktijk deden zij op in de hofapotheek. Onderricht aan het ziekbed werd gegeven in de ziekenhuizen van de stad en in de ziekenafdeling van de academie. De andere élèven moesten elke ochtend de zaalvisite met professor Reuss meemaken.

In dat stadium van hun studie kregen zij ook medeverantwoordelijkheid voor de verzorging, de verpleging en de behandeling van zieke medestudenten.

Men zou van een soort 'co-assistentschap' kunnen spreken. Over de patiënt, voor wie de oudere élève verantwoordelijkheid droeg, moest regelmatig aan de hoogleraar rapport worden uitgebracht. Van Schiller kennen wij in dit verband: *'Acht Originalberichte über den Eleven Grammont von Jahr 1780'* (Schlossberger).

Uit de hier in het kort weergegeven opzet van de medische studie, die in 1775 te Stuttgart werd ingevoerd, blijkt dat wij mogen spreken van een goed doordachte en voor die tijd vooruitstrevende opleiding. Het studieprogramma was zwaar, te meer daar de élèven verplicht waren alle lessen bij te wonen.

In 1778 zag het medisch studieprogramma van de 'Karlsschule' er als volgt uit:

Montag:

- 7 Uhr Zeichnen
- 8 Uhr Anatomie, von Leibchirurg Klein oder Prosektor Morstatt, und zwar auf solche Art, das in Anwesenheit eines Kadavers die Zeichnungsstunden der ganze Woche nicht auf das Zeichnen, sondern ganz auf die Präparation und Demonstration der Anatomie verwendet, im Gegenteil aber bei Ermangelung eines Kadavers nur drei Stunden zur theoretischen Vorlesung aus der Anatomie, die übrigen aber alle zum Zeichnen angewandt werden.
- 9 Uhr Vorlesung über die Physiologie in den neun ersten Monaten und über die Pathologie in den drei letzten - beide von dem professor Consbruch nach Hallers Lehrbuch.
- 10 Uhr Unterricht in der englischen Sprache durch den Lehrmeister Gosse.
- 2 Uhr Unterricht im Singen und der Musik zugleich mit der ersten Abteilung.
- 3 Uhr Vorbereitung auf die Physiologie.
- 4 Uhr Vorlesung darüber.
- 5 Uhr Wiederholung derselben.

Dienstag:

- 7 - 9 Uhr Wie Montag.
- 9 Uhr Vorbereitung auf die Mineralogie im ersten halben Jahr und über die Zoologie im zweiten.
- 10 Uhr Französisch zugleich mit der ersten Abteilung von Professor Uriot.
- 2 Uhr Botanik von Inspektor Martini in seinem Garten.
- 3 Uhr Vorlesung über die Physiologie.
- 4 Uhr Wiederholung derselben.
- 5 Uhr Abermalige Vorlesung darüber.

Mittwoch:

- 7 - 9 Uhr Wie Montag.
- 9 Uhr Vorbereitung auf die schönen Wissenschaften.
- 10 Uhr Anweisung dazu von Professor Abel.
- 2 Uhr Vorbereitung auf die Physiologie.
- 3 - 5 Uhr Vorlesung darüber.
- 5 - 6 Uhr Wiederholung

Donnerstag:

- 7 - 9 Uhr Wie Montag.
- 9 Uhr Wiederholung in die Mineralogie oder Zoologie.
- 10 - 11 Uhr Gottesdienst.
- 2 - 3 Uhr Reiten.
- 3 - 6 Uhr Wie Montag.

Freitag:

- 7 - 10 Uhr Wie Dienstag.
- 10 Uhr Experimentalphysik von Professor Rappold.
- 2 - 4 Uhr Vorlesung über die Physiologie.
- 4 Uhr Präparation.
- 5 Uhr Unterricht in der Botanik.

Samstag:

- 7 - 9 Uhr Wie Montag.
- 9 Uhr Theorie der Physik von Professor Rappold.
- 10 Uhr Wiederholung derselben.
- 2 Uhr Unterricht in der Religion.
- 3 Uhr Ueber Mineralogie oder Zoologie.
- 4 Uhr Wiederholung derselben.
- 5 Uhr Unterricht in der englischen Sprache.

(geciteerd naar Rudolph)

Uit dit rooster blijkt dat de opzet van de medische studie in 1778 breder genoemd kon worden dan die in 1978. Onderwijs in zang en muziek, in filosofie, religie, vreemde talen en esthetica komt in het huidige curriculum niet meer voor. De arts, die aan de 'Karlsschule' afstudeerde, wist wat vlijt was en hij bezat een algemene ontwikkeling en een eruditie, waarop vele van zijn huidige collega's jaloers zouden kunnen zijn.

* * *

Noten:

1. In Nederlandse openbare bibliotheken is literatuur over dit onderwerp sporadisch aanwezig. Van de grotere samenvattende werken, als die van Stoll en Frank, hebben wij slechts dat van de laatste auteur kunnen raadplegen.
Het werk van Unzer, waarvan twee nederlandse vertalingen en een uittreksel in het nederlands verschenen, geeft veel informatie, die men in de wetenschappelijke literatuur niet aantreft.
Uit de in het '*Allgemeines Repertorium der Literatur für die Jahre 1791 bis 1795*' genoemde publicaties blijkt dat reorganisatie en verbetering van het onderwijs in de geneeskunde in de tweede helft van de 18e eeuw in diverse europese landen een actueel probleem vormde.
2. In Danzig verscheen in 1738 een anoniem werk getiteld: '*Aufrichtige Gedanken von den Ursachen des heutigen Verfalls der edlen Medicin, und unmassgebliche Vorschläge denselben abzuhehlen*'. (Frank.)
3. De vader van Friedrich Schiller, Johann Kaspar Schiller, die als legerchirurgijn de zevenjarige oorlog meemaakte, heeft zo'n epidemie (waarschijnlijk vlektyphus) onder de Würtembergse troepen vermeld. (Weltrich.)

4. Het zal misschien bij menigeen verbazing wekken te ervaren dat alle problemen, waarmee ons huidige academisch onderwijs (ook dat in de geneeskunde) worstelt, zich reeds in de 18e eeuw deden gelden. Wat J. P. Frank in het begin van de 19e eeuw over deze materie heeft geschreven is, wat kennis van zaken, psychologisch inzicht, historische diepgang en eruditie betreft, tot op de huidige dag waarschijnlijk niet geëvenaard.
5. Tegen de stichting van de nieuwe medische opleiding werd fel geageerd door de hoge school te Tübingen, de enige universiteit in het toenmalige Württemberg. De vrees en het protest van de Tübingers waren niet ongegrond. De medische faculteit te Tübingen was destijds geheel verwaarloosd en weggekviind. In 1772 studeerde er in Tübingen nog maar één student in de geneeskunde. De ironie wil, dat het later de 'ex-Karlschüler' von Autenrieth en Kielmeijer waren, die de medische faculteit te Tübingen nieuw leven inbliezen en opnieuw tot aanzien brachten.
6. Ernst Platner werd op 11 juni 1744 te Leipzig geboren. Hij overleed aldaar op 27 december 1818. In 1762 ging hij in zijn geboortestad geneeskunde studeren. In 1770 werd hij aan de universiteit van Leipzig buitengewoon hoogleraar in de geneeskunde. In 1780 werd hij ordinarius in de fysiologie. Hij ontplooidde ook grote activiteiten op het gebied van de filosofie, waar hij zich als een tegenstander van Kant deed kennen. In 1801 werd hij buitengewoon en in 1811 gewoon hoogleraar in de filosofie te Leipzig. Hij schreef:
 - *Anthropologie für Aerzte und Weltweise*, Leipzig 1772.
(Onder 'Weltweisheit' verstond men toen filosofie. Een 'Weltweise' is in dit verband dus een filosoof.)
 - *Philosophische Aphorismen*, Leipzig 1776 - 1782, 2 Bde.
 - *Questiones physiologicae*, Leipzig 1794.
 - *Questiones medicinae forensis*, Leipzig 1797 - 1817.

Literatuur:

- Allgemeines Repertorium der Literatur für die Jahre 1791 bis 1795*. Erster Band enthaltend des systematischen Verzeichnisses in- und ausländischer Schriften. Weimar in Verlage des Industrie-comptoirs, 1799.
- Bohner, H. (1962) *Die Geschichte des medizinischen Ausbildungs- und Prüfungswesens in Deutschland von 1240 n.Chr. bis heute*. Köln.
- Frank, Johann Peter (1817) *System einer vollständigen medicinischen Polizey*. Sechster Band I Theil: Von der Heilkunst und den medicinischen Lehranstalten im Allgemeinen; II Theil: Von medicinischen Lehranstalten ins Besondere; III Theil: Von der Vieharzneykunde; von der Prüfung und Bestätigung der Heilkünstler bey Carl Schaumburg und Comp. Wien.
- Klaiber, Julius (1872/73) 'Der Unterricht in der ehemaligen Hohen Carlsschule in Stuttgart'. *Programm des Stuttgarter Realgymnasiums vom Jahr 1872/73*.
- Moll, Albert (1859) *Die medicinische Fakultät der Carlsakademie in Stuttgart*. Stuttgart.
- Rudolph, Gerhard (1960) Schiller und Albrecht von Haller. *Annales Universitatis Saraviensis Med. 8*, 1 - 11.
- Schlossberger, August von (1877) Archivalische Nachlese zur Schillerliteratur in: *Festgruss zum vierhundertsten Jahrestag der Stiftung der Universität Tübingen im Jahre 1877, dargebracht von der Direction des Geh. Königl. Haus- und Staats-Archivs zu Stuttgart*. Druck von Alfred Müller, Stuttgart.
- Stoll, J. B. J. (1812) *Staatwissenschaftliche Untersuchungen und Erfahrungen über das Medicinalwesen nach seiner Verfassung und Verwaltung*. Zürich.
- Theopold, W. (1967) *Der Herzog und die Heilkunst. Die Medizin an der Hohen Carlsschule zu Stuttgart*, unter Mitarbeit von Robert Uhlend. Köln & Berlin.

- Uhland, Robert (1953) *Geschichte der Hohen Karlsschule in Stuttgart*. Stuttgart.
- Unzer, J. A. (1765 - 71) *De Artz of Geneesheer in aangenaame spectatoriale vertoogen*. Amsterdam, 6 delen, 8vo.
- Weltrich, Richard (1899) *Friedrich Schiller. Geschichter seines Lebens und Charakteristik seiner Werken*. Unter kritischem nachweis der biographischen Quellen. Stuttgart.

KRONIEK

– Aan de Rijksuniversiteit te Utrecht promoveerde 24 oktober j.l. onder zeer grote belangstelling de heer G. T. Haneveld op een 371 pagina's tellend proefschrift, getiteld: *Bijdrage tot de geschiedenis der pathologische anatomie: Utrecht in de eerste helft van de negentiende eeuw*. De elders in dit nummer gerecenseerde dissertatie ontmoette enige kritiek wat betreft de weergave van de buitenlandse invloed, die Schroeder van der Kolk heeft ondergaan, maar de lof aan het adres van promovendus voerde voor het overige de boventoon. Promotores waren Prof. G. Bras en dr. D. de Moulin. Van de hand van dr. Haneveld was o.a. reeds bekend de uitgave *'Oude medische gebouwen van Nederland'*, waarin hij de lezer op onderhoudende en overtuigende wijze langs een keur van (voormalige) bolwerken van Aesculapius voert.

– Per 1 december 1978 is aan het Medisch Encyclopedisch Instituut der Vrije Universiteit benoemd, drs. M. J. van Lieburg in de functie van wetenschappelijk hoofdmedewerker.

Drs. van Lieburg zal per 1 juli 1979 Prof. G. A. Lindeboom opvolgen als hoofd van het instituut. Tot zijn aanstelling aan de VU was drs. van Lieburg werkzaam op de medische bibliotheek, sectie medische geschiedenis, van de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Hij blijft deze functie voorlopig nog één dag per week vervullen.

– Op 1 oktober j.l. trad drs. F. A. Stemvers toe tot de staf van het Medisch Encyclopedisch Instituut van de Vrije Universiteit, als wetenschappelijk ambtenaar voor de halve tijd. De duur van zijn aanstelling is voorlopig gesteld op 1 jaar.

ENKELE NOTITIES BIJ EEN ONBEKEND PORTRET VAN JELLE BANGA
door
H. L. Houtzager

Het stedelijk museum 't Dr. Coopmanshûs te Franeker bevat naast de portrettengalerij van hoogleraren, verbonden aan de Franeker Hogeschool en archivalia, die herinneren aan het leven en werken van Anne Maria van Schuurman, ondermeer ook een medaillon-portretje van de jonge Banga en zijn vrouw (fig. 1).

Het is een op koper geschilderd portret voorstellende Dr. Jelle Banga, met aan zijn rechterzijde zijn vrouw, Taetske van der Kooi, met wie hij een jaar nadat hij zich in zijn geboorteplaats Franeker als arts had gevestigd op 15 oktober 1808 in het huwelijk trad. Het huwelijk werd gesloten in Schalsum, een dorpje enkele kilometers ten noordoosten van Franeker gelegen. Banga was toen 22 jaar oud en had een jaar tevoren, op 18 november 1807, zijn medische studie afgesloten met het verdedigen van een aantal stellingen, waarop hem de graad van Doctor in de geneeskunde door de Franeker universiteit werd verleend. Het portretje, van de hand van Scheets, waarschijnlijk een amateurschilder waarover geen gegevens voorhanden zijn, zal omstreeks deze tijd ontstaan zijn en wellicht bij gelegenheid van Banga's huwelijk zijn geschilderd.

Banga stond toen nog aan het begin van zijn carrière als medicus, stadsbestuurder - hij was bij herhaling burgemeester en wethouder van Franeker -, en medico-historicus. Vooral in deze laatste hoedanigheid heeft Banga tot in onze tijd bekendheid gekregen. In 1868 publiceerde hij namelijk zijn beroemde boek *De Geschiedenis van de Geneeskunde en van hare beoefenaren in Nederland vóór en na de stichting der Hoogeschool te Leiden tot aan de dood van Boerhaave*. Dit 'Uit de bronnen toegelicht' standaardwerk werd in 1975 in een facsimile herdruk opnieuw uitgegeven, voorzien van een inleiding door Professor Lindeboom.

Uit datzelfde jaar 1868 is er eveneens een portret van Banga bekend, thans 83 jaar oud; een krasse oude heer die zo te zien zich op deze hoge leeftijd nog niet met een plaats op de tweede rang tevreden zou stellen (fig. 2).

JELLE BANGA

In de ruim 60 jaren, die liggen tussen het ontstaan van deze twee portretten, ligt een arbeidzaam leven besloten. 'Banga is niet alleen een gelukkig practicus en een wijs bestuurder geweest, maar evenzeer een geleerde van formaat, zijn classieke vorming - later voortdurend voortgezet in de lezing van oudere en oude latijnse, medische boeken - gaf hem toegang tot het verleden der vaderlandse geneeskunde, als tegenwoordig vrijwel niemand meer op die wijze en in zulk een omvang gegeven is', aldus Lindeboom in zijn inleiding tot de facsimile uitgave van '*Banga*'.

Tot zijn laatste levensdagen is Banga de medische praktijk en de wetenschap trouw gebleven, zodat hij zelfs nog een maand vóór zijn dood, zijn vriend, de 78-jarige heelmeester Bölger, een schriftelijk advies gaf over een van diens patienten.

Banga stierf op 13 april 1877 in zijn 91e levensjaar.

REFERATEN

1. Het medisch curriculum aan de Alexandrijnse School

Medical History (20 (1976), juli, p. 235 - 258) bevat een bijdrage van A. Z. Iskander, waarin de auteur poogt het medisch curriculum aan de Alexandrijnse School te reconstrueren. Hoewel Alexandrië eeuwenlang een middelpunt van wetenschap was, is er over de opleiding nog weinig bekend. Men kent namen van voortreffelijke hellenistische anatomen en physiologen, die er gewerkt hebben en men heeft de beschikking over fragmenten van secundaire bronnen. Galenus, die onder meer ook in Alexandrië anatomie studeerde, slaat het onderwijs in dat vak hoog aan. De kenmerken van ieder menselijk bot worden er bestudeerd en er worden regelmatig demonstraties gegeven. Het blijft echter bij fragmentarische bronnen. Eerst rond 873 verschijnt een meer samenhangend verslag van Johannitius en bijna twee eeuwen later, in 1061, doet Ali Ibn Ridwān een poging om het curriculum tijdens de laat-Alexandrijnse periode te reconstrueren. Na een diepgaande studie van deze laatste bron komt Iskander tot een schematische weergave van het curriculum.

Allereerst zijn er de inleidende cursussen. De leergang in taal en grammatica zijn niet verplicht, maar worden toch van groot belang

geacht voor een goede mondelinge en schriftelijke overdracht van de leerstof. Wel verplicht zijn de inleiding in de natuurwetenschappen, waarbij de werken van Euclides en Ptolomaeus worden aanbevolen. Ook de samenstelling van geneesmiddelen - aan de hand van bepaalde werken van Galenus - en astrologie en ethiek behoren tot de verplichte vakken. Doel van de voorbereidende cursus is het oefenen van het intellect, het vertrouwd maken met de wetenschappelijke methode en het aankweken van waarheidsliefde. Bovendien komen de studenten in deze opleidingsfase in aanraking met enkele praktische toepassingen van de wiskunde en met de eigenschappen van voedings- en geneesmiddelen.

Hierna volgt de eigenlijke opleiding, die uiteenvalt in twee delen, nl. een studie van de logica en de zuiver geneeskundige studie. Ter bestudering van de logica zijn vier boeken van Aristoteles voorgeschreven en wel *De Categorieën*, *De interpretatione*, *Het Syllogisme* en *Het Betoog*. Bij het opstellen van dit studieprogram is men er van uitgegaan dat de regels van de logica noodzakelijk zijn om tot juiste conclusies te komen en dat zij de studenten in staat stellen onderscheid te maken tussen deugd en ondeugd, wat waar en niet waar is. Ware kennis kan gevonden worden door logische deductie. Deze vier boeken van Aristoteles zijn gekozen omdat zij wellicht de studenten er toe zullen brengen om ook andere boeken over logica en filosofie te raadplegen.

Voor de geneeskundige opleiding worden de volgende boeken voorgeschreven: Van Hippokrates: de *Aphorismen*; de *Prognose*; *De leefwijze bij acute ziekten* en *Lucht, water en plaatsen*. Van Galenus zestien boeken, die in zeven opeenvolgende leergangen worden bestudeerd.

Voor de eerste leergang zijn boeken van een algemeen en praktisch karakter gekozen zoals *Over de geneeskunde*; *Over de pols*; *Over de therapie*. Deze eerste graads-opleiding heeft namelijk een veelzijdige functie. Zij dient als afronding van de studie voor studenten met beperkte middelen, die assistent bij een arts worden en voor studenten, die zich in 'bepaalde medische procedures' zoals chirurgie, willen bekwamen. Daarenboven dienen de hiervoor geschreven boeken als een memorandum voor degenen, die de gehele opleiding volgen.

De tweede graads-opleiding is er overwegend op ingesteld om de studenten vertrouwd te maken met bouw en functie van de gezonde mens. Hier worden dan ook o.a. boeken bestudeerd als *Over de kleine anatomie* en *Over het temperament*.

De derde, vierde, vijfde en zesde leergang zijn volkomen gericht op ziekte en behandeling. Hier worden werken voorgeschreven als *Over ziekten en syptomen*; *Over de diagnose van ziekten in de inwendige*

organen; Over de koorts; Over de geneesmethode; etc.

In de zevende graads en laatste leergang bestudeert men *Over de methode de gezondheid te bewaren*. Hierdoor raken de studenten op de hoogte van de principes van de gezondheidsleer. De twintig boeken van Hippokrates en Galenus zijn zodanig gekozen, dat de studenten er door aangemoedigd worden om meer werken van deze auteurs te gaan lezen.

De selectie van de studenten schijnt op de volgende criteria te hebben plaats gevonden: intelligentie, ethische principes en maatstaven, en hun financiële toestand.

D. t. L.

2. Brieven van Josef Breuer aan A. P. H. A. de Kleijn

In het pas verschenen werk van Albrecht Hirschmüller: *Physiologie und Psychoanalyse in Leben und Werk Josef Breuers* (Hans Huber, Bern - Stuttgart - Wien, 1978, 480 pp., prijs Zw. frs 56,—) vindt men onder de afgedrukte brieven een vijftal, dat aan onze De Kleijn is gericht.

Josef Breuer (1842 - 1925) was de zoon van een Joodse godsdienstleraar en werd een bekend zenuwarts te Wenen, die met Sigmund Freud aan de wieg van de psycho-analyse heeft gestaan.

Prof. Dr. Adrianus Paulus Hubertus Antonie de Kleijn (1883 - 1949) werkte vanaf 1912 samen met de bekende Utrechtse farmacoloog Rudolf Magnus (1873 - 1927). Hij werd hoogleraar in de keelneus- en oorheelkunde aan de Universiteit te Amsterdam en was een vooraanstaand onderzoeker o.a. op het gebied van de vestibulaire fysiologie en van het vestibulaire apparaat uitgaande reflexen. Hij bezocht Breuer in 1920 te Wenen om hem raad te vragen over bepaalde op dit gebied liggende problemen, Hieruit ontwikkelde zich in de volgende jaren een correspondentie tussen de reeds hoogbejaarde, maar geestelijk nog volkomen heldere Breuer en zijn ruim 40 jaar jongere Nederlandse collega.

De originele manuscripten van de vijf afgedrukte brieven bevinden zich met vijf niet afgedrukte (en verscheidene briefkaarten) in het bezit van dit 'Institut für Geschichte der Medizin' te Wenen, waaraan Prof. Dr. G. Gerlings ze heeft afgestaan. Men kan daar vrede mede hebben, aangezien ze zuiver wetenschappelijk van aard zijn en meer openbaren van het denken van Breuer dan over dat van onze landgenoot. Toch zal een biograaf van De Kleijn goed doen van de gehele verzameling kennis te nemen.

ENGELSE UITGAVE VAN EEN NEDERLANDS MEDISCH-HISTORISCH
PROEFSCHRIFT

In 1960 promoveerde de heer J. J. Cobben bij Prof. Lindeboom aan de Vrije Universiteit op het proefschrift *De opvattingen van Johannes Wier over bezetenheid, hekserij en magie*, Van Gorcum, Assen.

Zestien jaar later, in 1976, is nu een engelse vertaling van deze dissertatie in Amerika verschenen, onder de titel *'Jan Wier, Devils, Witches and Magic'* (Dorrance & Company, Philadelphia). De vertaling is van de hand van Sal. A. Prins. De uitgave is eigenlijk een bewerking; zo is het gehele geleerde notenapparaat weggelaten, en een vloeiende, gemakkelijk te lezen tekst verkregen.

Aanleiding tot deze amerikaanse uitgave is de verhoogde belangstelling voor het occulte, magie, hekserij en satanisme.

L

BOEKBESPREKING

Balmer, Heinz. *Albrecht von Haller*. 87 pp. Verlag Paul Haupt, Bern.

Verschenen in de reeks: *Berner Heimatbücher, herausgegeben in Verbindung mit der bernischen Erziehungsdirection und dem Berner Heimatschutz*. 1977.

In en na de tweede wereldoorlog is de bestudering van Hallers leven en werken in een nieuw stadium getreden (Hintzsche, Beer, Toellner). Oude bekende feiten uit de levensgeschiedenis van Haller zijn opnieuw getoetst en op hun betekenis onderzocht. Uit archieven (o.a. uit dat van Hallers schoonzoon Zeerleder) zijn nieuwe gegevens aan het licht gekomen. Een reeks van tijdschriftartikelen, waarin Haller en zijn werk worden besproken, wijst er op, dat de belangstelling voor deze universele geleerde eerder toe dan afneemt.

Een goede levensbeschrijving van Haller verscheen echter reeds meer dan 30 jaar geleden (Beer, 1947). De hierboven aangekondigde Haller biografie van Balmer moet dan ook als een welkome aanwinst worden beschouwd. In beknopt bestek (het tekstgedeelte omvat slechts 76 bladzijden) verschaft de auteur de lezer over het leven en het werken van Haller veel informatie, waarin ook enkele resultaten van nieuwere onderzoekingen zijn verwerkt.

De inhoud is verdeeld in de hoofdstukken: Lebensbild, Der Dichter, Der Botaniker, Der Anatom und Physiologe, Der Encyclopädist,

Haller als bernischer Staatsdiener, Die Persönlichkeit, Nachkommen, Literaturhinweise. Het werk is fraai uitgevoerd en verlucht met 53 illustraties, waaronder twee portretten van Haller (waarvan één in kleur), vele portretten van tijdgenoten en afbeeldingen van de plaatsen en de huizen waar Haller heeft gewoond.

Uit de indeling blijkt, dat Balmer systematisch te werk is gegaan. De onderscheiden aspecten van Hallers wetenschappelijke en bestuurlijke activiteiten worden beknopt besproken, doch uitvoerig genoeg om de lezer een eerste indruk te geven van 'het laatste universele genie', zoals Toellner Haller noemt. Ook aan de mens Haller en aan diens persoonlijke wederwaardigheden wordt aandacht besteed.

De schrijver heeft evenwel geen wetenschappelijke pretenties met dit werkje. De stijl heeft op sommige plaatsen wat te lijden gehad onder de beperking van de omvang. Het verhaal neemt dan de vorm aan van: een vermelden van feiten in korte zinnen. Uit de meeste feiten, die worden vermeld, moet de lezer dan ook zelf zijn conclusies trekken. Diepergaande beschouwingen en het schetsen van achtergronden mag men in zo'n beknopt werk niet verwachten. Toch geeft het een zodanige hoeveelheid informatie, dat men als het ware opgewekt wordt dieper op de materie in te gaan (hetgeen wij dan ook niet hebben kunnen laten).

Voor een eerste kennismaking met de man, die heel wat meer was dan de grondlegger van de experimentele fysiologie (doch die helaas bij vele fysiologen nog te weinig bekendheid geniet!), is het boek van Balmer een goed uitgangspunt. Voor wie zich nader in het karakter van de mens Haller en in diens werk wil verdiepen, biedt de voortreffelijke literatuurlijst een betrouwbare gids.

J. V. Meininger

Lindeboom, G. A. (1978) *Adriaan van den Spiegel (1578 - 1625) hoogleraar in de ontleed- en heilkunde te Padua*. Rodopi, Amsterdam, 135 pag. geïll. f 26,—

Met het verschijnen van deze studie is de vaderlandse medische geschiedschrijving verrijkt met een waardevolle bijdrage. In de nederlandsstalige medisch-historische literatuur is er, behalve een beknopt artikel van Nuyens uit 1927, nimmer een uitvoerige biografie gewijd aan deze Zuid-Nederlandse geleerde, die ongeveer de helft van zijn vruchtbaar wetenschappelijk leven in het buitenland heeft gewoond en gewerkt.

De voor ons liggende publicatie is uit drie componenten opgebouwd. Voorafgaande aan een beschrijving en een overzicht van het literaire oeuvre van Van den Spiegel, geeft een uitvoerige bibliografie de lezer onder andere informatie over Van den Spiegel's familierelaties en zijn studie aan de universiteiten van Leiden (1594 - 1600) en van Padua (1601 - 1612). In Padua kwam Van den Spiegel voor het eerst in contact met Hieronymus Fabricius ab Aquapendente. Hier zou hij in de kracht van zijn leven van 1617 tot 1625 niet alleen hoogleraar zijn in de ontleed- en heilkunde, doch ook de geneeskundige praktijk uitoefenen als geneesheer van de Duitse Natie. In de jaren gelegen tussen deze twee Paduaanse perioden is Van den Spiegel ondermeer lijfarts geweest van de Vorst van Liechtenstein.

Het derde gedeelte van deze studie omvat een achttal, tot op heden onuitgegeven latijnse brieven van Van den Spiegel; drie ervan zijn gericht aan Caspar Hofmann in Altdorf en vijf aan Johannes Faber, de pauselijke botanicus te Rome. In deze brieven, die ook in vertaling zijn opgenomen, treft men enkele opmerkingen aan van meer persoonlijke aard; mede waardoor er wat dieptewerking ontstaat in het tot op heden vrij vlakke beeld, dat we ons van deze Vlaming hebben kunnen vormen. Aansluitend bij deze correspondentie is de lijkrede opgenomen, die Johannes de Thuille tijdens de begrafenisplechtigheid van Van den Spiegel hield in de Heremietekerk te Padua. Helaas is deze tekst, hoewel hiervan voor het voorafgaande in het boek gebruik werd gemaakt, niet in vertaling opgenomen.

Het boek is verlucht met een 16-tal illustraties, waaronder een afbeelding van een recente copie van het portret, dat in de kamer van de medische faculteit te Padua hangt en dat kort na de dood van Van den Spiegel zal zijn geschilderd. Een uitvoerig notenapparaat biedt de lezer de gelegenheid om met behulp van én de toegevoegde literatuurlijst én de bibliografie van Van den Spiegel, zich verder te verdiepen in het leven en werken van deze medicus/botanicus. Het verzuim dat in 1975 het feit, dat Van den Spiegel 350 jaar geleden was overleden, zonder herdenking is gepasseerd, wordt thans, 400 jaar na zijn geboorte, goed gemaakt door het verschijnen van deze doorwrochte studie.

H. L. Houtzager

Haneveld, G. T. (1978) *Bijdrage tot de geschiedenis der pathologische-anatomie: Utrecht in de eerste helft van de negentiende eeuw.* Ronald Meesters, Amsterdam, 371 pag. geïll. Ingenaaid: f 67,50. Gebonden: f 97,50.

Deze bijdrage, waarmee Haneveld de nederlandse medisch-historische literatuur heeft verrijkt, getuigt niet alleen door zijn omvang, maar nog meer door de wezenlijke inhoud van een grondige bestudering van het onderwerp.

In de periode gelegen tussen het verschijnen van Morgagni's standaardwerk over de Zetel en Oorzaak der ziekten (1761) en Virchow's Cellulärpathologie (1858), heeft de pathologische anatomie reeds een ongekend hoge vlucht genomen. Deze evolutie heeft zich voornamelijk buiten onze landsgrenzen afgespeeld in Frankrijk, Duitsland en Engeland. De opzet van Haneveld's studie is geweest om na te gaan of deze ontwikkeling en ontplooiing van de pathologische anatomie ook in ons land is te bespeuren in de eerste helft van de 19e eeuw en met name in Utrecht.

Voorafgegaan door een drietal inleidende hoofdstukken over de vroegste ontwikkeling van de pathologische anatomie in de Nederlanden, de pathologische anatomie in de 18e eeuw en de opkomst van dit specialisme in de eerste helft van de 19e eeuw buiten ons land, komt de schrijver tot de kernvraagstukken van zijn studie.

Hoewel bij de aanvang van de 19e eeuw de Utrechtse Universiteit in een zorgwekkende toestand verkeerde en tijdens de Franse overheersing was gedegradeerd tot een Ecole secondaire, werd zij in 1815 door Koning Willem I weer in haar oude luister hersteld tot één van 's lands hogescholen. Dank zij referatenbladen, buitenlandse tijdschriften en intensieve wetenschappelijke correspondentie van haar hoogleraren met voornamelijk duitse collegae, bleef men op de hoogte van hetgeen er zich in de wetenschappelijke wereld van West-Europa afspeelde.

Een aantal vooraanstaande hoogleraren, zoals Bleuland, Suerman, Schroeder van der Kolk en Donders heeft in Utrecht een daadwerkelijk aandeel gehad in de ontwikkeling van de pathologische anatomie in ons land. De eerste heeft vooral bekendheid gekregen door zijn uitgebreide anatomisch, pathologisch en zoölogisch kabinet, terwijl van Suerman kan worden gezegd, dat onder zijn leiding de pathologisch-anatomische wetenschappelijke literatuur verrijkt is met talrijke dissertaties.

In de eerste helft van de 19e eeuw is Schroeder van der Kolk dé belangrijkste figuur geweest op het gebied van de pathologische anatomie; hij was zijn tijdgenoten in vele opzichten ver vooruit door zich

te bedienen van natuurwetenschappelijke methoden van onderzoek, terwijl Donders voortdurend gepoogd heeft de pathologie en de fysiologie met elkaar in verband te brengen.

Een groot deel van Haneveld's studie is dan ook gewijd aan leven en werken van deze 19e eeuwse hoogleraren, hun internationale wetenschappelijke contacten en hun onderzoekingen en publicaties. Veel aandacht wordt er geschonken aan de pathologisch-anatomische collecties in Utrecht. In deze periode van de 19e eeuw gaan de rariteitenverzamelingen namelijk plaats maken voor meer systematische studie- en onderwijs collecties, waarvan de schrijver er een aantal de revue laat passeren en in opzet en opbouw met elkaar vergelijkt.

Tenslotte tracht de schrijver een vergelijking te maken tussen het voorkomen van bepaalde infectieziekten, maligne tumoren en niet-kwaadaardige aandoeningen in de eerste helft van de 19e eeuw en thans. Hierbij is de afnemende mortaliteit van een aantal ziekten niet alleen te danken aan een betere en doeltreffender medicamenteuze behandeling, doch ook hebben de verbeterde hygiënische toestanden en het terugdringen van chronische armoede en ondervoeding van bepaalde bevolkingsgroepen in zeker opzicht een positieve bijdrage hier toe geleverd.

Als kritische kanttekening bij het verschijnen van deze studie zij mij vergund op te merken, dat men in de literaturopgave verwijzingen mist naar oorspronkelijk bronnenmateriaal, welk materiaal echter zeker door de schrijver gebruikt zal moeten zijn voor deze overigens goed verzorgde en van vele fraaie illustraties voorziene uitgave.

Deze bijdrage tot de geschiedenis der pathologische anatomie - de handelsuitgave van Haneveld's proefschrift -, verdient niet alleen de aandacht van diegenen, die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de Utrechtse pathologische anatomie in de eerste helft van de vorige eeuw, maar ook van de lezers, die geïnformeerd willen worden over een stuk 19e-eeuwse medische historie in het algemeen.

H. L. Houtzager

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

Acta Octavi conventus Historiae Scientiae Medicinae . . . Bergae ad Zomam . . . 7 - 10 April 1977. 89 pp., ill. Ronald Meesters Amsterdam, 1978.

Albucasis. *On surgery and instruments.* A definitive edition of the Arabic text with English translation and commentary by M. S. Spink and G. L. Lewis. Wellcome Inst. Hist. Med., London, 1973; XV + 850 pp., ill.

INHOUD

Dr. J. V. Meininger	Het onderwijs in de geneeskunde aan de Hohe Karlschule te Stuttgart.	75
Kroniek		84
Dr. H. L. Houtzager	Enkele notities bij een onbekend portret van Jelle Banga.	85
Referaten	1. Het medisch curriculum aan de Alexandrijnsche school.	87
	2. Brieven van Joseph Brouter aan A. P. H. A. de Kleyn.	89
Engelse uitgave van een Nederlands medisch-historisch proefschrift		90
Boekbespreking	a. Heinz Balmer, <i>Albrecht von Haller</i> (Dr. J. V. Meininger)	90
	b. G. A. Lindéboom, <i>Adriaan van den Spiegel (1578-1625) hoogleraar in de ontleed- en heekunde te Padua.</i> (Dr. H. L. Houtzager)	91
	c. G. T. Haneveld, <i>Bijdrage tot de geschiedenis der pathologische-anatomie: Utrecht in de eerste helft van de negentiende eeuw.</i> (H. L. H.)	93
Aanwinsten Bibliotheek		94